

Pregledni rad.
Prihvaćen: 15. prosinca 2022.

POVJESNIČAR BOSNE SREBRENE FRA JULIJAN JELENIĆ

red. prof. dr. sc. Ivo Pranjković
Filozofski fakultet
Odsjek za kroatistiku
Zagreb

Sažetak: U prilogu je riječ o životnom putu i djelovanju najvažnijega povjesničara franjevačke provincije Bosne Srebrene fra Julijana Jelenića, autora, između ostaloga, velikih povijesnih sinteza *Kultura i bosanski franjevci* te *Povijest Hristove crkve*.

Ključne riječi: franjevci, Bosna Srebrena, povijest, kultura, fra Julijan Jelenić

Fra Julijan Jelenić neosporno je najvažniji i najplodniji povjesničar franjevačke provincije Bosne Srebrene. Rođen je 1877. u Riječanima kod Modriče, a umro u Zagrebu 1931. godine. Osnovnu školu polazio je u Modriči i Tolisi. Između 1893. i 1898. završio je franjevačku klasičnu gimnaziju koja je tada djelovala u franjevačkom samostanu u Gučoj Gori kod Travnika. Novicijat je završio u fojničkom samostanu, a dvije godine studija filozofije i jednu teologije u samostanu u Kraljevoj Sutjesci. Studij je zatim nastavio u Budimpešti između 1901. i 1905. Godine 1903. zaređen je za svećenika u Subotištu (Szombathelyu) u Mađarskoj. Za doktora teologije promoviran je u Budimpešti disertacijom *De patarenis Bosnae*. Postaje zatim profesor teologije na Franjevačkoj bogosloviji u Livnu, gdje je predavao dogmatiku, crkvenu povijest i crkveno pravo. Nakon preseljenja teologije u Sarajevo postaje njezinim rektorom. Na toj dužnosti ostaje čak devet godina. Od 1908. do 1913. uređivao je čas-

pis *Serafinski perivoj*, a od 1914. do 1916. *Našu misao*. God. 1919. Jelenić postaje redoviti profesor crkvene povijesti na Teološkom fakultetu u Zagrebu, gdje je bio prodekan i dekan. God. 1931. izabran je za dopisnog člana JAZU. Iste je godine umro u Zagrebu. Pokopan je u Visokom.

Krajem 1917. i početkom 1918. Jelenić se s nekolicinom intelektualaca svesrdno angažirao i u osnivanju, a zatim i radu *Južno-slavenskoga književnog društva* u Sarajevu. Bilo je to višenacionalno društvo koje je djelovalo na književnom i znanstvenom području te se bavilo i organizacijom javnih predavanja o aktualnim temama u nastojanju da građane, a po mogućnosti i seljake, potiče na sve što je dobro i lijepo. Njegovi članovi držali su se načela: „u ničije vjerske osjećaje ne dirati, a politiku po mogućnosti izbjegavati” (usp. Okuka 2005: 437). Jelenić je Društvu pomogao u organizacijskim pitanjima, između ostaloga i tako što je blagovaonicu Franjevačke teologije ustupao za predavanja. Zabilježeno je da je prvo predavanje u organizaciji Društva održao srpski književnik Borivoje Jevtić, što je izazvalo oštro negodovanje austrougarskih vlasti.

Povremeno se Jelenić izjašnjavao i o aktualnim političkim pitanjima. Smatrao je, između ostaloga, da se Crkva ne bi trebala odvajati od države te da se svećenici i redovnici trebaju aktivirati u politici, ali da se ne bi trebali uplitati u pitanja koja nemaju nikakve veze s Crkvom jer bi to moglo biti pogubno i za kler i za narod. Mora se međutim reći da se i sam Jelenić povremeno uplitao u politička pitanja koja nisu u izravnoj vezi s Crkvom. Tako je npr. u prilogu *Utjelovljenje Bosne i Hercegovine austrougarskoj monarhiji i ustav Bosne i Hercegovine*, objavljenom u *Serafinskom perivoju* 1908. godine, iznio mišljenje da je Austro-Ugarska Monarhija najprikladniji okvir za Bosnu i Hercegovinu te da je posve opravdano i legitimno da se BiH ujedini s Hrvatskom i da se zajedno s njom sasvim inkorporira u Monarhiju.

Kad je riječ o procesima u samoj Crkvi, Jelenić je bio skeptičan prema novim idejama, uključujući i ideje sekularizacije te ideje u umjetnosti koje su se javljale u okvirima moderne i/ili secesije, posebice one (ideje) koje su bile vezane za krugove oko liberalnoga zagrebačkog časopisa *Pokret*.

Jelenić je bio izvanredno plodan i raznovrstan znanstveni i kulturni djelatnik, čovjek izuzetne radne energije i velikih intelektualnih sposobnosti. Bio je profesor, urednik časopisa, organizator brojnih kulturnih djelatnosti, književni povjesničar, pisac opće crkvene povijesti, publicist i prevoditelj. Bio je jedan od najznačajnijih predstavnika onoga franjevačkog kulturnog pokreta u BiH koji je posebnu pozornost posvećivao istraživanju vlastite prošlosti kako bi dokazao da franjevci imaju legitimitet i u narodu i u Crkvi. To je bilo osobito važno u posve izmijenjenim političkim i crkvenim okolnostima u kojima su franjevci dolazili u oštre sukobe s biskupskim ordinarijatom, posebno s nadbiskupom Josipom Stadlerom, te bili vrlo često sumnjičeni, osporavani i omalovažavani. U svim tim zbivanjima neprocjenjivu je ulogu odigralo kapitalno Jelenićevo djelo *Kultura i bosanski franjevci* u kojemu je pokazano i dokazano višestoljetno neosporno kulturnopovijesno značenje bosanskih franjevaca. Istina, Jelenić u takvim nastojanjima nije bio jedini, ali je svakako bio najutjecajniji, najuporniji i najdjelotvorniji. Osim njega važne su uloge u to vrijeme imali npr. povjesničari i publicisti fra Mijo Batinić, fra Anto Knežević, fra Ignacije Strukić ili fra Jeronim Vladić.

Od periodičkih publikacija u spomenutim se nastojanjima bosanskih franjevaca osobito isticao časopis *Franjevački glasnik*, u kojemu je Jelenić 1899. godine objavio prvi svoj rad pod naslovom „Djelovanje bosanskih franjevaca u Bugarskoj”. Od ostalih Jelenićevih knjiga i/ili studija koje se odnose na Bosnu i bosanske franjevce treba svakako spomenuti *Kraljevsko Visoko i samostan sv. Nikole* (1906), *De patarenis Bosnae* (1908), „Kulturni pokret bosanskih i hercegovačkih Hrvata” (1910), „Izvori za kulturnu povijest bosanskih franjevaca” (1913), „Razvoj analfabetskih tečajeva u Bosni i Hercegovini” (1915), „Hrvatske seljačke tradicije u Bosni” (1916), „Spomenici kulturnog rada bosanskih franjevaca” (1818), *Najstarije školstvo Bosne i Hercegovine* (u četiri dijela, od 1922. do 1927), „Profesori Bosne Srebreničke do godine 1927” (1927), *Bio-bibliografija Bosne Srebreničke*, I. dio (1925), „Latinske škole Bosne Srebreničke” (1924-1929) itd.

Osim autorskih knjiga i/ili rasprava Jelenić je objavio i obilnu historiografsku građu. Prije svega priredio je za tisak i objavio između 1916.

i 1926. vrlo važne franjevačke ljetopise iz 18. stoljeća, i Lašvaninov, i Benićeve, i Bogdanovićeve te ljetopise fra Marka iz Vasiljeva Polja i hercegovačkoga franjevca fra Bernardina Nagnanovića, a u rukopisu je ostao priređen za tisak i *Ljetopis fra Andrije Šipračića*. Objavio je također i djelo *Izvori za povijest bosanskih franjevaca* (1913).

Ipak najvažnija su Jelenićeva djela velike povijesne sinteze, već spomenuto djelo *Kultura i bosanski franjevci* (u dva dijela, 1912. i 1915) te *Povijest Hristove crkve* (u tri sveska, 1921, 1924. i 1928. godine). U djelu *Kultura i bosanski franjevci* opisuje se nastanak i razvoj franjevačkoga reda, položaj franjevaca u Turskom Carstvu, pastoralna, politička i društvena djelatnost franjevaca Bosne Srebrene, s posebnim naglaskom na njihovim kulturnim aktivnostima. U predgovoru tome djelu Jelenić piše: „U čitavome djelu vodilo nas je načelo, da se čuvamo od fantaziranja, da budemo što kraći i kritičniji, a ukoliko smo uspjeli, to će nepristrana kritika izreći”.

U prvoj knjizi djela *Povijest Hristove crkve* obrađuje se razdoblje od početka kršćanstva do Milanskoga edikta, tj. od prve do 313. godine. U drugoj knjizi obrađuje se razdoblje od Milanskoga edikta do seobe naroda, tj. do 692. godine, a u trećoj se obrađuje razdoblje srednjega vijeka od V. crkvenog sabora 692. godine do crkvenog raskola 1054. godine.

Djelo *De patarenis Bosnae* Jelenićeva je doktorska disertacija pisana latinskim jezikom kojom je nastojao unijeti bar malo svjetla u opskurnu i do danas nedovoljno poznatu povijest pripadnika Crkve bosanske odnosno patarena (ili bogumila) u Bosni. Sadrži dva dijela. U prvome je riječ o nastanku i širenju patarena, o njihovu vjerovanju, hijerarhiji i organizaciji, obredima i disciplini, a u drugome o odnosima između Svete Stolice i patarena, o ratnom pohodu protiv njih te o borbi bosanskih franjevaca protiv patarenskoga krivovjerja.

U djelu *Kraljevsko Visoko i samostan sv. Nikole* govori Jelenić o dolasku franjevaca u Visoko, o gradnji, rušenju i ponovnoj gradnji samostana u Visokom, o bijegu Visočana u Slavoniju u vrijeme Austro-turskog rata, pogotovo nakon pogibeljnog i posve nepromišljenoga prodora Eugena Savojskoga sve do Sarajeva, te o podizanju franjevačkoga sjemeništa i gimnazije u Visokom na samom početku 20. stoljeća. U predgo-

voru toga djela Jelenić navodi kako su se brojni učenjaci počeli penjati po ruševinama gradova, crkava i samostana s namjerom da proučavaju njihovu povijest te dodaje: „K tome nizu već izdanih i zasnovanih djela pridodajem i ja svoje Kraljevsko Visoko i samostan sv. Nikole, kojim vruće želim da što doprinesem rasvjetljavanju naše tamne povijesti; da svome narodu jednim djelcem više pokažem, kako su naši stari ljubili vjeru, svoju domovinu i svoju slobodu; da svoj narod podsjetim da su one gromile kamenja u Visokome, gdje se danas stonoge legu, svjedoci naše slobode, slave i prosvjete i da su to još jedini amanet, koji nam je zub vremena, koliko toliko poštedio”. Drugi dio djela sadrži zbirku diplomatskih pisama, pisanih latinskim jezikom, kojima su bosanski kraljevi dopuštali dalmatinskim gradovima slobodu trgovine diljem Bosne.

Studija „Izvori za povijest bosanskih franjevaca”, objavljena u *Glasniku Zemaljskog muzeja*, sadrži osvrt na stanje arhiva Bosne Srebrene u kojem se čuvaju pisma pojedinih papa, generala franjevačkog reda, Kongregacije za širenje vjere te pojedinih biskupa i provincijala.

U djelu „Spomenici kulturnog rada bosanskih franjevaca”, objavljenom u *Starinama JAZU*, opisuju se spomenici nastali između 1437. i 1878. godine. U predgovoru toga djela ističe se kako su ćelije franjevačkih samostana u Bosni bile rasadišta prosvjete u kojima „bosonogi, probrijani i konopom pripasani narodni 'ujaci', ukoliko im to pastirske dužnosti dopuštahu, pisahu knjige, pjevahu pjesme, kultivirahu bogoslovlju, filozofiju, filologiju, glazbu, osnivahu književna društva i knjižnice, kovahu planove osnovnim školama itd. A kroz pukotine tijesnih ćelija probijahu svijetli i topli traci, koji s dosta uspjeha djelovahu na društveni razvoj bosanskoga Hrvata, uređivahu njegov odnošaj prema Bogu i bližnjemu te jačahu njegovo gospodarstvo nad materijom. Spomenici ovoga blagotvornog djelovanja velikim su dijelom propali, velikim još nesa-brani, a samo neki dio dobi sreću, da u posebnim publikacijama dođe pred oči ljubitelja naše mukotrpne prošlosti.”

Prvi dio *Bio-bibliografije Bosne Srebreničke* (bilješke za drugi dio ostale su u rukopisu) sadrži abecednim redom skicirane portrete najvažnijih spisatelja Bosne Srebrene od fra Ivana Ančića do fra Blaža Josića (ukupno obuhvaća 54 autora). Svaki je pisac obrađen pod tri vida:

Harakteristika (o ljudskim osobitostima te o jeziku i pravopisu), *Hronologija* (životni put) te *Književni rad* (o pojedinim djelima).

Posebnu pozornost filologa zaslužuje Jelenićevo djelo *Pravopisna rasprava između Tome Koščaka i dr. fra Grge Čevapovića* (objavljena u Zagrebu 1930. godine) u kojoj se Jelenić osvrće na brojne probleme i nedoumice vezane za hrvatski pravopis (prije svega za latiničku grafiju). Prenosi se i korespondencija (na latinskome jeziku) vezana za usavršavanje latiničke grafije između Tome Koščaka, školskog nadzornika u Zagrebu početkom 19. stoljeća, i fra Grge Čevapovića, franjevca iz vukovarskog samostana.

Jelenić je puno objavljivao i u časopisima, uglavnom u onima katoličke orijentacije. Tako je u *Franjevačkom glasniku*, osim spomenutoga rada o djelovanju bosanskih franjevaca u Bugarskoj, koji je objavio još dok je bio u novicijatu, pisao o zavjetu uboštva kod franjevaca, o križarskoj vojni protiv patarena: u *Serafinskom perivoju* o evoluciji mariotivizma, o fra Martinu Nadiću, o himni *Tebe Boga hvalimo*, o srazu kršćanstva i islama pod Biogradom, o jezikoslovcu Jozi Dujmušiću i njegovu sukobu s franjevcima; u časopisu *Naša misao* pisao je o Sikstinskoj kapei, o društvu Jukić, o razvoju analfabetskih tečajeva u BiH, o problemu postanka jezika, o đaćkom dobu fra Grge Martića, o seljačkim zadrugama u Bosni, o suvremenoj bugarskoj kulturi; u *Franjevačkom vijesniku* pisao je o profesorijsu Bosne Srebrene, o fra Ambroži Matiću, o problemu imena *Bosna* itd.

Dosta je djela Jelenićevih ostalo i u rukopisu. Osim spomenutoga 2. dijela *Bio-bibliografije* i za tisak pripremljenoga *Ljetopisa fra Andrije Šipračića* to je IV. svezak *Povijesti Hristove ckve*, u kojem se opisuju bosanske prilike, početak članka *Postanak i razvoj franjevačkog bogoslovskeg studija* te započeti III. dio knjige *Kultura i bosanski franjevci*.

O životu i djelovanju fra Julijana Jelenića relativno se dosta pisalo. Posebno izdvajam (u literaturi navedene) priloge Borisa Ćorića, Srečka M. Džaje i fra Marka Karamatića. U novije vrijeme Jelenića je (na pedeset stranica) predstavio, s predgovorom, izborom iz djela i bibliografijom, jezikoslovac Miloš Okuka u knjizi *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine koncem XIX. i prve polovice XX. stoljeća* (Sarajevo, 2005). I

napokon Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko iz Zagreba objavila je omašni zbornik (više od 420 stranica većeg formata) pod naslovom *Život i djelo dr. fra Julijana Jelenića*. Zbornik obuhvaća 23 priloga vrsnih povjesničara, teologa, filologa, sociologa, književnika, leksikografa itd. u kojima, se između ostaloga, referira o Jelenićevu životu i radu, o njegovu djelovanju na bogoslovijama u Livnu, Sarajevu i Zagrebu, o njegovoj historiografskoj metodi i umjetničkim pogledima te o njegovu odnosu prema povijesti Bosne i Hercegovine, prema idejama sekularizacije, prema Bosanskoj Posavini, prema govorništvu i liječništvu u Bosni Srebrenoj itd.

Zaključno bih htio napomenuti kako se nadam da će ovaj kratki portret fra Julijana Jelenića i osvrt na njegova najvažnija djela, posebice ona koja se odnose na kulturnu povijest franjevačke Bosne i na povijest Rimokatoličke crkve, a koja su hrvatskoj znanstvenoj i kulturnoj javnosti slabo poznata, rekao bih pogotovo onoj u Hrvatskoj, korisno i poticajno poslužiti svim ljubiteljima povijesti i kulturnih starina.

IZVORI I LITERATURA (IZBOR)

- Ćorić, Boris (1979) „Bibliografija radova fra Julijana Jelenića”, *Godišnjak Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za književnost*, VIII, Sarajevo, str. 379-407.
- Ćorić, Boris (1979) „Književnopovijesne odlike djela Kultura i bosanski franjevci Julijana Jelanića”, *Godišnjak Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za književnost*, VIII, Sarajevo, str. 9-35.
- Drljić, Rastko (1973) „Refleksije o životu i radu fra Julijana Jelenića”, *Dobri pastir*, 23/I-IV, Sarajevo, str. 303-306.
- Džaja, Srećko Matko (1974-1975) „Povijesno-kulturne odrednice Jelenićevih doprinosa jezičnoj i književnoj baštini Bosne i Hercegovine”, *Godišnjak Instituta za jezik i književnost u Sarajevu*, III-IV, Sarajevo, str. 183-195.
- Jelenić, Julijan (1906) *Kraljevsko Visoko i samostan sv. Nikole*, Sarajevo.

- Jelenić, Julijan (1908) *De patarenis Bosnae*. Dissertatio inauguralis pro obtinendo gradu doctoris s. theologiae in regia scientiarum Univerzitate budapestiensi, Sarajevo.
- Jelenić, Julijan, *Kultura i bosanski franjevci*, I (1912), II (1915), Sarajevo (Pretisak s *Uvodom* Marka Karamatića, Sarajevo, 1990)
- Jelenić, Julijan (1913) *Izvori za kulturnu povijest bosanskih franjevaca*, Sarajevo.
- Jelenić, Julijan (1918) „Spomenici kulturnog rada bosanskih franjevaca (1437-1878)”, sabrao Julijan Jelenić, *Starine JAZU*, 36, Zagreb, str. 81-162.
- *Povijet Hristove crkve*. I. knjiga (1921), II. knjiga (1924), III. knjiga (1928), Zagreb.
- Jelenić, Julijan (1925) *Bio-bibliografija franjevaca Bosne Srebreničke*. I. svezak, Zagreb.
- Jelenić, Julijan (1930) *Pravopisna rasprava između Tome Koščaka i dra. fra Grga Čevapovića: prilog povijesti hrvatskoga pravopisa prigodom stogodišnjice Čevapovićeve smrti*, Zagreb.
- Karamatić, Marko (1975-1976) „Povijesno-kulturni okviri Jelenićeve historiografije i njegov pogled na neke probleme tadanjeg vremena”, *Jukić*, 5-6, Sarajevo, str. 140-147.
- Karamatić, Marko (1990) „Uvod. Fra Julijan Jelenić – život i djelo”, Julijan Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci*, 1. svezak, fototipsko izdanje iz 1912, Svjetlost, Sarajevo, str. V-XXVIII.
- Kovačić, Anto Slavko (1991) *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene. Prilog povijesti hrvatske književnosti i kulture*, Sarajevo, str. 163-170.
- Marjanović, Mirko (2001) *Leksikon hrvatskih pisaca Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do danas*, Sarajevo, str. 103-104.
- Mrkonjić, Mato (1975) „Fra Julijan Jelenić”, *Franjevačka gimnazija Visoko. Povijest. Poslanje. Poziv*, Visoko, str. 86-89.
- Okuka, Miloš (prir.; 2005) *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine koncem XIX. i prve polovice XX. stoljeća*, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo.

- *Život i djelo dr. fra Julijana Jelenića. Zbornik* (2008), ur. Ivan Markešić, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko – Zagreb, Zagreb.

HISTORIAN OF BOSNA SREBRENA FRIAR JULIJAN JELENIĆ

SUMMARY

In this paper we focus on the life and work of the most important historian of the Franciscan province of Bosna Srebrena, friar Julijan Jelenić, who, among other works, authored great historical syntheses *Kultura i bosanski franjevci* and *Povijest Hristove crkve*.

Keywords: Franciscans, Bosna Srebrena, history, culture, friar Julijan Jelenić